

УДК 340.11: 316.32

Руслан Чигур**ФЕНОМЕН ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

У статті проаналізовано феномен глобалізації, її сутність та значимість для сучасності. Виокремлено підходи до розуміння впливу глобалізації на культурні, політичні та економічні рівні, на соціальне середовище, поведінку і самопочуття людей, формування світогляду молодого покоління. Відмічено комплексний підхід у критиці передбачуваних конвергентних наслідків глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, феномен глобалізації, глобальні проблеми, соціальне середовище, геополітичний інтерес, модернізація.

Ruslan Chyhur**PHENOMENON OF GLOBALIZATION: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

Phenomenon of globalization, its essence and significance for the present is analyzed in the article. Approaches to understanding the impact of globalization on cultural, political and economic level, the social environment, behavior and identifying of people, forming the worldview of the young generation is determined in the thesis. Marked an integrated approach in criticizing the alleged convergent effects of globalization.

In the study is noted that some researchers interpret globalization as a process for its duration coincides with the history of European civilization, and in recent years became more intensive, other scientists consider globalization as a specific feature of modern social progress. Also it is marked the link of globalization with the notion of «global problem» that is used in two ways: 1) in the ontological context, globalization explains the objectively existing contradictions between social and socio-natural development that have planetary scale and forms of its appearance, which threaten the existence of civilization and biosphere conservation, 2) in the epistemological sense, the term denotes various kinds of problematic situations of global dimension which are studied by modern science.

The phenomenon of globalization attracts the attention of all sphere of socio-humanitarian knowledge. The author of the research notes that recent theories of «globalization» is associated with the growth of social relationship through existing geographic and political boundaries. From this point of this view deterritorialization is the most important aspects of globalization.

The author notes that scientists are taking care about the consequences of globalization, in particular, the convergence of companies in homogeneous model of economic, political and even cultural organization. The phenomenon of globalization requires further study to clarify the political, cultural and aesthetic aspects of globalization and how do they interact.

Key words: globalization, the phenomenon of globalization, global environment, modernization, Americanization, deterritorialization.

Руслан Чигур**ФЕНОМЕН ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

В статье проанализированы феномен глобализации, ее сущность и значимость для современности. Выделены подходы к пониманию влияния глобализации на культурные, политические и экономические уровни, на социальную среду, поведение и самочувствие людей, формирования мировоззрения молодого поколения. Отмечено комплексный подход в критике предполагаемых конвергентных последствий глобализации.

Ключевые слова: глобализация, феномен глобализации, глобальные проблемы, социальная среда, геополитический интерес, модернизация.

Потужний та динамічний розвиток людства на сучасному етапі сформував принципово новий рівень відносин, які набули всеохопного характеру та втягнули у свою площину майже всі країни світу, досягнувши такого рівня, коли можна говорити про їх глобальність. Вплив глобальних проблем поширюється на всю планету і вирішення їх можливе лише за умови організації загальних дій.

Глобалізація як новий стан сучасного світу впливає на розвиток всього людства й усіх окремо взятих країн. Цей вплив може мати як позитивне, так і негативне спрямування. Глобалізація породжує чимало соціально-філософських проблем. Насамперед проблема впливу глобалізації на соціокультурний розвиток незахідних товариств, проблема співвідношення глобалізації та модернізації, вивчення чи приниження індивідуальних здібностей та якостей людини, із стрімким ростом глобалізації пов'язана проблема нівелювання сімейних цінностей. Ці та ряд інших проблем є свідченням того,

що в процесі глобалізації змінюються самі основи соціального буття та значення цих змін ще тільки починає осмислюватися наукою і громадськістю. У зв'язку з цим стає очевидним, що, незважаючи на велику кількість різнорівневих досліджень, наукових і публіцистичних статей, дисертацій різних спеціальностей, присвячених глобалізації, все ще актуальним є звернення до глобалізації як предмету соціально-філософського аналізу. Феномен глобалізації набуває величезного значення в житті суспільства. У процесі глобалізації виникають нові можливості та перспективи, які якісно змінюють буття суспільства й соціальне буття людини. Глобалізація впливає на характер і спрямованість історичного процесу, долі народів і політику держав.

Глобалізація, її сутність та наслідки є однією із найбільш популярних у наш час тем наукових досліджень. Ряд дослідників трактують глобалізацію як процес, що за своєю тривалістю співпадає із самою історією європейської цивілізації, а в останні десятиліття лише набув більшої інтенсивності, інші науковці розглядають глобалізацію як специфічну рису сучасного суспільного прогресу. Якщо одні автори говорять про об'єктивність і безальтернативність глобалізації, то інші відзначають, що цей процес багато в чому відповідає геополітичним інтересам розвинених країн Заходу і, відповідно, суперечить інтересам «незахідних» суспільств.

Однак глобалізація – це щось набагато більше, ніж проста сукупність перерахованих вище аспектів; це сутнісно єдина загальносвітова тенденція, яка швидко розвивається і на очах нинішнього покоління змінює вигляд світу та людини в ньому, що створює нові, немислимі раніше можливості, які несуть за собою настільки ж неможливі в минулому ризики та труднощі.

Феномен глобалізації в останні десятиліття привертає до себе увагу представників практично всіх галузей соціогуманітарного знання. Економісти й політологи, соціологи й представники культурної антропології пропонують свої концепції глобалізації. Таким чином, окремо досліджується господарсько-економічна глобалізація та її вплив на макроекономіку різних країн, окремо – глобалізація культури та її вплив на формування ідентичностей і співвідношення в них глобальних і етнокультурних компонентів, і т. д. З іншого боку, оскільки глобалізація торкається інтересів усіх національних держав і співтовариств, культур і конфесій, а також транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансових структур і глобальних громадських організацій, пов'язані з нею дискурс і дослідження, як правило, мають яскраво виражену упередженість. І було б неправильно стверджувати, що західні, у першу чергу американські, дослідники інтерпретують глобалізацію як переважно позитивне явище, а вчені з країн третього світу і посткомуністичних суспільств одностайно критикують її негативні наслідки, пов'язані з нею ризики і загрози. Хоча в загальному плані заглиблення в тему показує, що як західні, так і «не-західні» дослідники далекі від одностайності в цьому питанні, пропонуючи абсолютно різні підходи і точки зору, які часто суперечать один одному. Гострі дискусії ведуться з питання впливу глобалізації на етнічні культурні ідентичності. Принципові розбіжності є також із приводу ключових тенденцій: як ряд дослідників бачить у глобалізації, насамперед, тенденцію об'єднання в глобальну систему, а їхні опоненти вважають, що глобалізація – це головним чином диференціація товариств з економічних й інших критеріїв, і саме на основі диференціації і відбувається об'єднання в систему. Ще одна дискусійна тема, пов'язана з глобалізацією, – це співвідношення таких гостро актуальних сьогодні для нашої країни процесів, як глобалізація та модернізація. Різні теоретичні напрями по-різному вирішують це питання.

У силу всього вищесказаного, глобалізація є однією із найпопулярніших і розроблених, так і однією з найбільш складних, внутрішньо суперечливих і недостатньо досліджених тем.

Серед закордонних дослідників, які яскраво заявили про себе у зв'язку з темою глобалізації, слід, передусім, назвати Ф. Броделя [3] та І. Валлерстайна з їх теорією світової системи [4, 5, 6]. Розглядаючи глобалізацію як процес формування єдиної системи світової капіталістичної економіки, заснованої на економічній та соціальній нерівності та диференціації, а також на глобальному поділі праці та взаємозалежності національних економік, І. Валлерстайн відстоює неомарксистські інтерпретації глобалізації, які отримали загальну назву «теорії залежності» [6]. Ці інтерпретації зводяться до концепції суспільного розвитку К. Маркса, який ще в середині XIX століття відзначив тенденцію капіталістичної економіки до подолання національних кордонів і формування транснаціональних солідарностей світової буржуазії і світового пролетаріату [13]. Глобалізація розглядається І. Валлерстайном як об'єктивно закономірна фаза розвитку капіталізму, яка в перспективі повинна перейти в стан глобального соціалізму [6].

Інакше оцінюють сутність та перспективи глобалізації так звані «теорії розвитку», ключовим для яких є концепт модернізації. Серед представників цього підходу такі великі західні соціальні мислителі, як: У. Ростоу, С. Хантінгтон, Е. Шилз, С. Ейзенштадт та ряд інших. Теорії модернізації або теорії розвитку черпають вихідні методологічні принципи з соціальної теорії М. Вебера, а саме з його

концепції поступального прогресу раціональності в організації суспільства та економіки і взагалі в соціальному мисленні [7]. З цієї точки зору, прогресивні соціальні зміни спрямовані від традиційних форм організації суспільної життєдіяльності до сучасних, які відрізняються якісно іншим рівнем раціональності. Це рух від старих, низькорациональних до сучасних, високорациональних форм соціального буття, або модернізація, яка і є розвитком. На думку С. Ейзенштадта, модерність може представляти себе в різних формах, а модернізація найбільш ефективна в синтезі з елементами локальної етнокультурної традиції [1]. Глобальне співтовариство в цьому трактуванні відрізняється не диференціацією і залежністю, а конвергенцією розвинутих суспільств і стимулюванням наздоганяючої модернізації суспільств, що розвиваються.

У працях С. Кобрин стверджується, що глобальність є фазою, яка іде на зміну модерну, і по суті збігається з постмодерним станом суспільства [23]. На думку Е. Гідденса, модерність становить попередній етап і умову глобалізації, яка, у свою чергу є кульмінацією модерності, тобто завершальною фазою модернізації, яка пов'язана з реструктуризацією соціальних відносин і їх відокремленням від локальних контекстів [9].

Як зазначає Ф. фон Хайек, початок процесу глобалізації проходить у найперші періоди людської історії, він пов'язаний із виникненням торгівлі, міст і спеціалізацією занять [18]. За Р. Ебелінгом, глобалізація триває останні двісті років [22], а Г. Терборн налічує в історії людства шість «хвиль» глобалізації, з яких перша датується III-VII століттями н. е. [17]. Б. Мазліш відносить початок глобалізації до епохи Великих географічних відкриттів [12], І. Валлерстайн – до європейського XVII століття, маючи на увазі становлення раннього капіталізму [5], а Р. Робертсон – до кінця XIX – початку XX століття [25].

Серед дослідників немає одностайної думки і про те, який з аспектів глобалізації вважати визначальним. М. Кастельс головним визнає формування глобальної мережевої економіки та інформаційного суспільства [11], С. Кобрин говорить про формування глобальних інформаційних потоків [23], а для Е. Гідденса це поділ у житті суспільства часу і простору [9].

Відомий фахівець із глобалізації культури Р. Робертсон стверджує, що базою глобалізації є глобальна зміна культури, а саме виникнення інтенсивного усвідомлення світу як цілого [25]. Варто відмітити, що ряд соціологів та філософів головною тенденцією глобалізації вважають не економічні, а інформаційні та культурні зміни.

Проблематика, яка пов'язана з проявом глобалізації в культурі, також виглядає складною і неоднозначною. Акцентуючи увагу на аналізі ідентичності З. Бауман зазначає, що глобалізація має «людські наслідки» у вигляді фрагментації й атомізації суспільства, загострення потреби у набутті ідентичності і труднощів, які пов'язані з реалізацією цих потреб [2]. М. Кастельс наголошує, що глобалізація – це протилежний розвиток ідентичності. Він пояснює формування глобальної культури як таке, що можливе тільки на основі деструкції етнокультурної своєрідності [11]. Дж. Арнет стверджує, що глобалізація може мати і позитивне спрямування, яке збагачує вплив на ідентичність, коли формується бікультуральна, більш складна ідентифікаційна структура [20].

Дж. Томлінсон переконаний, що ідентичність якраз створюється глобалізацією, а не руйнується [28]. Якщо для М. Кастельса, як і для багатьох інших дослідників, ідентичність – це феномен, властивий будь-якій культурі [13], то Томлінсон вважає ідентичність специфічним виміром інституціоналізованої соціальної дійсності. Ідентичність цілеспрямовано конструюється через інститути культурного відтворення. Іншими словами, для Томлінсона глобалізація та модерність передують ідентичності [28].

Російські автори оцінюють глобалізаційні процеси як зовнішній виклик або систему зовнішніх викликів, на які необхідно реагувати, але які утаємничують у собі безліч небезпечних для російського суспільства невизначеностей, що породжують численні ризики.

Активно досліджуються російськими авторами проблеми, пов'язані з залученням їхньої країни в глобалізаційні процеси, особливо з розвитком мультикультуральності, діалектикою глобального, модерного і традиційного, етнокультурного та національно-культурного, з впливом глобалізації на ідентичність сучасних росіян. Ці проблеми розглядаються в роботах О. Астаф'євої, Ф. Атамурзаєвої, Г. Вайнштейна, Ю. Вассермана, А. Володіна, О. Дугіна, З. Жаде, С. Кара-Мурзи, І. Кефелі, Ю. Кузовкова, В. Іноземцева, Л. Іоніна, В. Межуєва, А. Мельвіля, І. Орлової, Н. Панарінової, Н. Ракитянського, В. Федотової, Д. Фурмана, М. Чешкова, О. Шкаратана, Ф. Юрлова, В. Ядова, Ю. Яковця та ін.

Отож, погляди на питання феномену глобалізації у закордонних науковців різнобічні. Що стосується вітчизняних дослідників, то тут одностайності більше. У працях українських науковців виведені твердження про те, що процес глобалізації перебуває лише у своїй початковій фазі розгортання та прискорення темпів розвитку, тому то це призводить до відсутності єдиного парадигмального під-

ходу в глобалістиці й наявності концептуального та методологічного мультипарадигмального плюралізму. Ці позиції відстоюють О. Білорус, В. Єрмоленко, М. Лукашевич, В. Лях, М. Михальченко, О. Мозговий, Б. Новікова, Е. Суліма, В. Толстих тощо.

Так, зокрема А. Єрмоленко, зазначає, що основними сутнісними характеристиками глобалізації є її інтеграційний та трансформаційний аспекти [10]. Про колосальне зростання масштабів глобалізації та її наслідків – до рівня формування «планетарної соціальності», або «глобального соціального порядку» пише Е. Суліма [16].

О. Мозговий стверджує, що глобалізація є процесом, що з кожним наступним обертом викликає гострі суперечності, вона може спричинити до принципово нового етапу поступального розвитку людства, або призвести до крайньої форми загострення протистояння її учасників, «війни всіх проти всіх» і до світової катастрофи [14].

Незважаючи на широку представленість глобалізації в закордонному і вітчизняному соціогуманітарному дискурсі робіт, присвячених різним її аспектам та впливу на життя національних спільнот у соціоекономічному та соціокультурному вимірах, ця тема все ще містить чимало невирішених питань. Наше дослідження не ставить своєю метою вичерпне висвітлення нерозкритих проблем, а спрямоване на те, щоб дати системний розгляд глобалізації як найбільш багатогранного феномену соціальних змін сучасності. Мета дослідження полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу феномена глобалізації як функціональної сутності сучасного суспільного прогресу.

Охоплюючи широкий спектр політичних, економічних і культурних тенденцій, термін «глобалізація» швидко став модним словом у політичних та академічних дискусіях. Найчастіше глобалізацію використовують не більше як синонім одного або більше феноменів: проведення класичної ліберальної політики (або політики «вільного ринку») в світовій економіці («економічна лібералізація»), зростаючого домінування західних або навіть американських форм політичного, економічного чи культурного життя («вестернізація» або «американізація»), поширення нових інформаційних технологій («революція Інтернету»), а також уявлення про те, що людство стоїть на порозі створення єдиного співтовариства, у якому основні джерела соціальних конфліктів перестали існувати (сталася «глобальна інтеграція»).

Глобалізація – це системно-еволюційний загальнопланетарний процес інтеграції та набуття цілісності людства, творення не тільки планетарної спільності цивілізації, а й єдиної глобальної соціоприродної системи «людина-суспільство-природа» на принципах коеволюції.

Термін «глобалізація» став актуальним тільки в останні двадцять п'ять років, проте в академічних колах це поняття почали використовувати ще в 70-х роках минулого століття. Тоді це слово було пов'язане із загостренням негативного впливу людини на біосферу, порушенням балансу відносин людина – природа. Слово *global* перекладається з іноземних мов як «світовий», «всесвітній», «всеохоплюючий», а в цілому – як «загальнопланетарний» (від *globe* – куля; земна куля) [15].

Американський учений Роланд Робертсон визначав поняття «глобальний» як серію фіксованих змін, хоча й різномірних, але об'єднаних логікою перетворення світу в «єдине ціле» (*a single Place*) [25], а американський економіст Т. Левітт – використовував термін «глобальний» для позначення нового явища – злиття ринків, яке почало активно з'являтися з початку 80-х років ХХ століття. Проте дещо пізніше, стало зрозумілим, що інтернаціоналізація світової економіки, є все ж таки тільки частиною процесу глобалізації. Цей процес поряд з економічними, вбирає в себе явища культурно-цивілізаційного, геополітичного, інформаційно-комунікаційного характеру.

Глобалізація тісно пов'язана із поняттям «глобальні проблеми», яке має, щонайменше, два головних значення: 1) в онтологічному контексті глобалізація пояснює об'єктивно існуючі протиріччя соціального та соціоприродного розвитку, що мають загальнопланетарний масштаб і форми свого прояву, які загрожують існуванню цивілізації та збереженню біосфери, 2) в гносеологічному значенні термін позначає різного роду проблемні ситуації глобального виміру, що вивчаються сучасною наукою. У другому значенні глобалізація також виявляється глобальною проблемою, як і проблема переходу до сталого розвитку, а значить, глобалістика в теоретико-пізнавальному значенні, як і раніше, продовжує займатися глобальними проблемами.

Зазвичай виділяють п'ять основних глобальних проблем: екологічну, демографічну, природоресурсну, роззброєння, нерозповсюдження зброї масового ураження і запобігання ядерної війни, боротьбу з тероризмом. Уперше увагу на виникнення і наростання глобальних проблем було звернуто на початку 1970-х років у відомих матеріалах Римського клубу. Не випадково вже тоді на перше місце висувалися питання зараження і порушення навколишнього середовища, екології, їх наслідків для людства. При цьому передбачалося зосередити зусилля на послабленні негативного впливу господарської діяльності, неконтрольованої динаміки зростання народонаселення.

Соціологи пояснюють, що глобалізацію неможливо чітко визначити, бо «поняття глобалізації описує процеси, що представляються мимовільними, стихійними і безладними». Німецькі дослідники Ю. Остерхаммель і Н. Петерсон показують деякі методологічні складності точного визначення глобалізації, роблячи акцент на таких вагомих факторах глобалізації, як «велика роль експансії, концентрації і прискорення міжнародних відносин» [24]. Говорячи про визначення глобалізації, вони відзначають, що «дефініції часто містять різні діагнози нашої епохи. Майже завжди там з'являється питання про те, чи означає глобалізація відмирання національної держави і призведе вона світ до культурної гомогенності, або додасть нові смисли концепту простору і часу» [24].

У поясненні глобалізації важливо враховувати різні думки дослідників, як її прихильників, так і її супротивників. Сучасні аналітики пов'язують глобалізацію з детериторіалізацією. Як зауважує Ян Аарті Схольте, «події світового масштабу можуть – завдяки телекомунікації, комп'ютерам, аудіовізуальним засобам масової інформації і т. д. – відбуватися майже одночасно в будь-якому місці планети» [19]. Детериторіалізація проявляється у багатьох сферах соціальної діяльності. Підприємці на різних континентах займаються тепер продажем побутової електроніки; телебачення дозволяє людям у будь-якому місці світу спостерігати за війнами, що відбуваються далеко за межами проживання; вчені користуються сучасним обладнанням для проведення відеоконференцій, перебуваючи в різних країнах; Інтернет дає можливість людям спілкуватися, незважаючи на відстань. Територія в традиційному сенсі географічно ідентифікованого місця більше не є сукупністю «соціального простору», у якому здійснюється людська діяльність. У цьому першопочатковому значенні термін «глобалізація» означає поширення нових форм нетериторіальної соціальної діяльності.

В останніх теоріях «глобалізація» пов'язується із зростанням соціального взаємозв'язку через існуючі географічні та політичні кордони. З цієї точки зору детериторіалізація є найважливішим боком глобалізації. Проте не варто настільки приділяти їй уваги. Оскільки значна частина людської діяльності все ще пов'язана з конкретним географічним місцем, більш значний аспект глобалізації полягає в тому, як події, що відбуваються у віддалених місцях, впливають на діяльність на місцевому і регіональному рівні. Глобалізація належить до «процесів зміни, що трансформують організацію людської діяльності шляхом об'єднання і розширення її в регіонах і на континентах». Але будь-яка соціальна діяльність може вплинути на події, що відбуваються на більшому або меншому відрізку від цієї діяльності, хоча більше число видів діяльності взаємопов'язані з подіями на далеких континентах, деякі її види залишаються за своїм масштабом переважно локальними або регіональними.

Розглядаючи глобалізацію, ми повинні звернути увагу на швидкість соціальної діяльності. Стиснення простору передбачає швидкісні технології; зміни, у нашому сприйнятті, території залежать від супутніх змін у темпоральності людських дій. Детериторіалізація і розширення взаємозалежності тісно пов'язані з прискоренням соціального життя, тоді як саме соціальне прискорення набуває різних форм. Швидкість потоків, переміщень і взаємообмінів може змінюватись не в меншій мірі, ніж їх величина, вплив або регулярність.

Глобалізація є багатостороннім процесом, оскільки детериторіалізації, соціальні взаємозв'язки і прискорення проявляються в багатьох різних сферах соціальної діяльності (економічної, політичної та культурної). Хоча кожен аспект глобалізації пов'язаний із ключовими компонентами глобалізації, проте кожен із них складається з складної і відносно автономної серії подій, які вимагають ретельного вивчення, для розкриття їхніх каузальних механізмів. Кожен прояв глобалізації породжує свої конфлікти і проблеми. Якщо західні дослідники бачать у глобальній інтеграції країн і культур благо для всього людства, то більшість вітчизняних дослідників звертає увагу саме на негативні боки глобалізації.

У більшості досліджень, які присвячені глобалізації, просто допускається, що світ стає все більш глобальним. Науковців хвилюють наслідки глобалізації, зокрема, конвергенції товариств в однорідну модель економічної, політичної і навіть культурної організації. Відповідно до теорії модернізації, розширення ринків і поширення технологій призводить до конвергенції доіндустріальних суспільств. Дослідники глобального суспільства стверджують, що однаковість виникає як зі світової культури раціоналізованої модерності, так і з домагань внутрішніх груп на державність, як наслідок консенсусу, який існує в світі щодо таких питань, як громадянин і права людини, природний світ і його наукове дослідження, соціоекономічний розвиток і освіта. Соціологи, політологи та історики розробили комплексний підхід у критиці передбачуваних конвергентних наслідків глобалізації (Роберт Кокс, Брус Мазліш, Ентоні Гідденс, Джонатан Фрідмен, Джон Стопфорд, Сьюзан Стрейндж, Джефрі Гарретт та ін.).

Глобалізація – це не новітня й унікальна епоха у світовій історії, але продовження тенденцій зіткнення, взаємодії етносів, а пізніше й національних держав у напрямі досягнення геополітичного і соціокультурного домінування. Глобалізація стає цілком вірогідною з появою нових центрів економічної і політичної влади, з інтенсифікацією пересування людей за межі своїх країн і з появою нових глобальних інституційних форм вирішення проблем, що виходять за рамки держав і регіонів. Тенденції розвитку людської спільноти такі, що глобальні впливи на всі сфери життя будуть закономірно зростати, а всі держави неминуче будуть на них реагувати.

Література:

1. Айзенштадт С. Конструктивные элементы великих революций: культура, социальная структура, история и человеческая деятельность. // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. 1993, Т. 1, No. 2 (Sh. N. Eisenstadt. Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency. //International Social Science Journal, August 1992, v.44, No. 133). – С. 207–208.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; пер. с англ. – М. : Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм / Ф. Бродель. – У 3-х т. – Т.1. – К. : Основа, 1997 – 585 с.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн. URL : http://www.www.i-u.ru/biblio/archive/vallerstaun_konec/04.aspx.
5. Валлерстайн И. Глобалізація або вік змін? Довгостроковий погляд на шлях розвитку світової системи / І. Валлерстайн // Глобалізація. Регіоналізація. Регіон. політика. – Луганськ : Альмамастер – Знання, 2002. – С. 49–67.
6. Валлерстайн И. Глобалізація або перехідний період? / І. Валлерстайн // Економічні стратегії. – 2000. – № 2. – С. 15–26.
7. Вебер М. Розвиток капіталістичного світогляду / М. Вебер // Питання економіки. – 1993. – № 8. – С. 153–159.
8. Гидденс Э. Последствия модернити / Э. Гидденс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М., 1999. – С. 119.
9. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс; пер. з англ. Н. П. Поліщук. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.
10. Єрмоленко А. Універсалістська етика як чинник глобалізації «другого порядку» / А. Єрмоленко // Матеріали міжнародної міждисциплінарної конференції «Людина та її ідентичність у добу глобалізації», 29–30 червня 2010 р. / Відп. за випуск професор А. Карась. – Львів, 2010. – 302 с.
11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – 607с.
12. Мазлиш Б. Глобальное и локальное: понятия и проблемы / Б. Мазлиш // Социс. – 2006. – № 5. – С. 23–31.
13. Маркс К. Манифест коммунистической партии. – Т. 4 / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд.
14. Мозговий О. Л. Деякі питання глобалізації // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : Зб. наук. праць / О. Л. Мозговий. – Випуск 14 / Відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К. : Віпол, 2004. – С. 15–23.
15. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева; под общ. ред. Б. А. Райзберга. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2013. – 512 с.
16. Суліма Є. Процес глобалізації – рушійна сила формування глобального соціального порядку постіндустріалізму / Є. Суліма // Людина і політика –2004. – № 5. – С. 70–75.
17. Терборн Гёран. Глобализация и неравенство: проблемы концептуализации и объяснения Статья. Опубликована в «Социологическом обозрении» (Том 4, №1) в 2005 г. – 32 с. Первоисточник: Göran Therborn. Globalization and inequality: Issues of conceptualization and of Explanation // Social Welt. – № 4. – 2001.
18. Хайек Ф. А. фон. Дорога к рабству / Ф. Хайек; пер. с англ. / Предисл. Н. Я. Петракова. – М. : «Экономика», 1992. – 176 с.
19. Шольте Я. А. International governance and civil society. // Курс лекций «International governance and civil society», прочитанный в университете г. Линчепинга (Швеция) 06–09 октября 2009 года.
20. Arnett J. J. The Psychology of Globalization // American Psychologist. 2002. Vol. 57
21. Huntington S. P. Forward; Culture Counts / Samuel P. Huntington // Culture Matters: How Values Shape Human Progress. – New York: Basic Books, 2000. – P. XV.
22. Ebeling R. M. Austrian Economics and the Political Economy of Freedom // The Freeman. Ideas On Liberty. June 2004.
23. Kobrin S. Electronic Cash and the End of National Markets // Foreign Policy. 1997. Vol. 107. P. 63 – 77.
24. Osterhammel J., Petersson N. P. Globalization: A Short History. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 2005, p. 5.
25. Robertson R. Globalization or glocalization? [Text] // Robertson R. White K. E. (Ed.) Globalisation. Critical concept in sociology. Volume III, London 2003, p.p.31-51.
26. Scholte J. Globalization: A Critical Introduction. – N.Y., 2000, p. 45.

27. Therborn Göran. Globalization and inequality: Issues of conceptualization and of Explanation // Social Welt. N 4. – 2001.

28. Tomlinson, John Globalisation and cultural Identity. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polity.co.uk/global/pdf/GTReader2eTomlinson.pdf>

Рекомендовано до друку рішенням кафедри філософії та політології Тернопільського національного університету, протокол № 1 від 27 вересня 2015 р.